

Költő élete képekben

Bori Imre

A Petőfi Irodalmi Múzeum kiadványainak negyedik köteteként Baróti Lajos szerkesztésében képekönnyv jelent meg Radnóti Miklós 1909—1944 címen (Bp. 1959). Több szempontból figyelemreméltó vállalkozás ez, mint ahogy a sorozat többi kötete: az Arany Jánosról, Ady Endréről és József Attiláról szóló is hézagpótló szerepet játszik az írók jobb megértésében.

A szélesebb olvasóközönség előtt Radnóti élete, testi habitusa és költői egyénisége volt a legismeretlenebb. Mindenki tudott róla, de ez a tudás csak a költő élete utolsó esztendeire korlátozódott, s ez vajmi kevés ahhoz, hogy mélyebben bepillantassunk a versek mögé is. Mártír-költőként szokták számon tartani, „az erőltetett menetelések” áldozatának, a bóri tábor lakójának és az abdai tömegsír halottjának. De a verseit olvasó többet sejtetett meg, mint a mind magasabbra emelkedő költői hangvétel és művészi eredmény megmutatott. Radnótinál is a paradoxon jelentkezett, mint a legtöbb költőnél általában: ugyanis a közhiedelem szerint a vers és a költő élete szoros kapcsolatban áll egymással, a vers kitérülködés, ha a költő megszólal, legintimebb önmagát adja. Így általában elvárnánk, hogy a verse-

ken túl, a költemények mögött már nem találunk kutatni valót, s amikor egy-egy lelkes bűvár nyomán bejárjuk a költő életének „ismeretlen” területeit, nem tudjuk, csodálkozásunk vagy meglepett örömünk nagyobb-e. Így vagyunk Petőfivel, akinek alakja, emberi mivolta még ma is izgató ismeretlenség, így vagyunk Arany Jánossal és Ady Endrével, József Attilával is. És ezt az izgalmas találkozás feletti örömet érezzük Radnóti Miklós képes élettörténetét lapozgatva, annál is inkább, mert a képeket szellemesen megválogatott versidézetek, kézirat-facsimilék, költői szövegek sietnek magyarázni és a képek mondanivalóját teljesebbé tenni.

Radnóti életútja lezárt mű, maga is költemény, amely elemeiben egy regény lehetőségét hordozza. Jellemző például, hogy az életút prózába kívánczságát maga a költő is megérezte, amikor az *Ikrek hava* remek prózájában fikatív naplóként mondta el emlékezéseit gyerekkorára. Sőt, szinte minden olyan elemet is megtalálunk benne, amely akár nagy, tragikus hőssé avathatta volna, s azt a titkot is nyomozhatnánk, amely ott sejtik utolsó esztendeiben, amikor nem menekült, de nem is szállt szembe a meghalással, hanem áldozati

báránként haladt végig a tarkólövés-
sektől hangos modern Golgotán. Ezekre
a kérdésekre természetesen nem vár-
hatunk feleletet ebben a képes kiad-
ványban: de annál többet, ami a ma-
gánélete és költészete között van, azo-
kat a dokumentumokat várjuk, amelyek
egyszerre mutatnak az emberre és a
költőre. Ezt e kiadványban legtöbbször
meg is találjuk.

A Kádár utcai bérkaszárnya fényképe
mellett lévő szöveg, ahogy pergetni
kezdjük élete képeit, rögtön a költői
tragikum egyik sajtó és sokat felpana-
szolt eseményét idézi: „Budapestben szü-
lettem ezelőtt 29 évvel. Ikergyerek va-
gyok, öcsém és édesanyám meghaltak
születésemkor. Anyámat az ikerszülés
ölte meg, nem bírta a szíve, öcsém gyön-
ge volt, elszívtam tőle az életerőt.
11 éves voltam, meghalt apám is. Az
anyámat nem ismertem, az apámra va-
lójában alig emlékszem, néhány éves, de
összefüggéstelen képet, emléket becé-
zek róla magamban” (önéletrajzi rész-
let — Radnóti kiadatlan naplójából).
Az itt leütött akkord zeng végig az élet-
úton, erre kell gondolnunk, amikor
édesapja fényképével találkozunk, erre
a sok fodru ruhában paravánra támasz-
kodó, sosem látott édesanyját látva,
vagy a doboló hároméves kisfiút, aki a
becsapottság boldog állapotában él, mert
azt hiszi mostohaanyjáról és féltestvé-
réről, hogy azok vérbeli igazi hozzá-
tartozói. Az életpályára lendülő Radnóti
első emlékei után a diákkor képei kö-
vetkeznek: elemi iskolájának képe, is-
kolai bizonyítványa, első versének kéz-
irata, amelyben ilyen sorokat olvasha-
tunk:

*a nap után süt és játszi kis
angyalkák pucér köldökkel
szórakoznak a szél fogamarta
vén ház falán...*

A kamasz-szerelem és az érett férfi
szenvedélyét egyaránt Fanni lobogtatta.
A fényképről kamaszlány képe néz
ránk s mellette a vers:

*Te még nem tudod, hogy ki is vagyok.
Hogy kiék ezek a fáradt szemek
Melyekben életfény sosem ragyog.*

Ezt őrizi Liberec is, a csehországi kis-
város képes emlékezete, ahol iskolába
járt; az érett fiatalember pedig a sze-
gedi egyetem képeiből lép elénk. Indexe,
Kedves tanára, Sík Sándor aláírásaival;
egyetemi jegyzetei. Amelyekben Baudel-
aire, Rimbaud, Schlägel neveit olvas-
hatjuk, és közben a színekről, ízekről

jegyez fel elméletet. Falukutató út, ki-
rándulások, Lenin *Allam és forradalom*
című könyve, valamint a *Kommunista*
című illegális újság facsimiléje idézi a
társadalmi étellel ismerkedő Radnótit,
az *Újmódi pásztorok éneke* című köteté-
nek hasonmása, valamint a cigarettázó ez
időben készült fényképe a társadalom-
ból való kivonulásának, „pogánykodá-
sának” emlékére hívja fel a figyelmet.

Azután Párizs: a Notre Dame előtt
áll. A Gyarmati Kiállítás emlékei —
faragott néger szobor, fényképek és az
Ének a négerről aki a városba ment fac-
similéje hozza párizsi élményeinek első
rétegét. A második a modern festészet-
tel történt megismerkedéséből ered. Ezt
Leger, Matisse, Picasso, Chagallé képei
idézik. De ehhez kapcsolódik a harmadik
is, amely a spanyol polgárháborúhoz,
Garcia Lorca sorsához és költészetéhez
vitte közel. A szerkesztő itt minden
hangulatos emléket a könyvet forgató
kezére játszott, és szépen idézi fel azt a
szellemi légkört, amely a mindinkább
erő költőt körülvette. De ezek a jelek
együttal üzenetek is: belőlük a közelgő
halál képeit lehet kiolvasni, mint ahogy
a költő is ezt olvasta ki. Nem hiába
énekelte már a harmincas években:
Járkálj csak, halálraitélt.

A szerkesztő segítő kezét érezzük azo-
kon a lapokon is, amikor egy-egy vers
hangulatát, tárgyi emléket idézi fel. Ezt
szolgálja a *Fából faragott királyfi* dísz-
letének képe, amely a *Hajnal* című
verse fogantatásába játszott bele; az
istenhegyi vincellérházé, amelyben ny-
rait töltötte és amelynek képe mellett
ott a facsimile is, az istenhegyi kert.
Síkírándulásának emlékét a *Téli vásár-
nap* című verse idézi, az *Első ecloga*
kéziratának társa a könyvben Vergilius
egyik eclogájának illusztrációja egy XIV.
századi kéziratból, ugyanígy az *Orpheus*
nyomában című műfordításgyűjteményét
egy római mozaik képe villantja fel s
egy La Fontaine-mese fordítás-kézirata.

Ami az életútból még hátra van, az
már a háború jegyében keletkezett.
Fényképe a negyvenes évekből, Bóbits
a halottas ágyon, a németek messzállják
Párizst; levél a munkára vitt Radnótitól
1943-ból, tüntetés a Petőfi szobor előtt
1942. március 15-én; barátjának, Bá-
lint Györgynek a képe; budapesti vá-
rosrész a szőnyegbombázás után és az
utolsó fénykép, amelyen már a halál
árnyéka van és végtelen fájdalom, a ha-
lál sűrűsödő kódéből bukkan elő a költő
élete tanújaként.

Az utolsó hónapokat az *Avala 5* no-
tesz hasonmása és egy rajz a bőri-lá-

gerekről vezeti be. Vers-facsimilék és illusztrációk váltogatják egymást. Sajnálatos, hogy éppen ezt az életszakaszt nem tudta a különben szellemes szerkesztő vizuálisan is olyan mértékben felidézni, mint ahogy az ekkor keletkezett versek értéke, rangja, a modern magyar irodalomban elfoglalt helye megkívánta volna. A halál helyének fényképe, a fiatal fák sűrűje, a füves térség a borongós, szomorkás őszi kép a halál suhanását őrzi, ahogy az utolsó fényképen is látjuk.

Tudjuk, a költőt sok emlék fűzte házánkhoz is, élete legszomorúbb hónap-

jait Bórbán töltötte, a harmincas években járt Crna Gorában és Piranban, a mi tájunkon haladt végig a halálba vivő úton. A megmaradt „razglednicákat” ki kell egészíteni még nem egy adattal és fényképpel. S ez a mi munkánk, a mi feladatunk is.

Amikor a költőre emlékezünk a kötetet lapozva, egyúttal a mi adósságunkra is emlékeznünk kell. De erre figyelmeztet Ortutay Gyula bevezetője is e kötethez, mert nem tartalmazza az életmű teljességének az igényét, s nem lép túl az alkalmi megemlékezés baráti emlék-idézésén.